Dziedzictwo lodowych gigantów. Od geomitologii do geomorfologii kulturowej eratyków na obszarze młodoglacjalnym w Polsce

Termin: 2024-01-11 - 2027-01-10

Kierownik: Robert Piotrowski

Numer projektu: 2023/49/N/HS3/02181

(projekt PRELUDIUM)

Eratyki są nie tylko znaczącym element krajobrazu naturalnego, ale też kulturowego. Wywierałyogromny wpływ na percepcję przestrzeni. W odniesieniu do nich tworzono narracje wierzeniowe imityzowano ich pochodzenie. Traktowano je jako obiekty o specyficznym statusie sakralnym pełniłyfunkcje miejsc ofiarnych lub uznawano je za przedchrześcijańskie ołtarze. Parafrazując słowa DorothyVitaliano, można powiedzieć, że korelacje pomiędzy środowiskiem naturalnym a ekspresjamikulturowymi były ciągłym procesem charakteryzującym się zmiennymi konfiguracjami. Co istotne,narracje lokalne wiążą istnienie tych obiektów z siłami nadprzyrodzonymi, wpisując się w znany odtysiącleci proces interpretacji zjawisk naturalnych przez pryzmat wyobrażeń mitologicznych, a wpóźniejszym okresie wierzeniowych. Najpopularniejsze w XIX i na początku XX wieku wariantynarracji wierzeniowych – znane również z innych regionów dzisiejszej Polski, a szerzej Europy –łączy występowanie eratyków z działalnością postaci nadprzyrodzonych, takich jak: diabeł(uniwersalne); olbrzym (północne Niemcy; północna Polska); stolem (Kaszuby); troll (Skandynawia)lub innej postaci o nadprzyrodzonych cechach. Istoty te charakteryzują się olbrzymią siłą, wzrostem, ajednocześnie głupotą. Rzucanie, przenoszenie kamieni traktują jako element specyficznej rozrywki,walki lub jest to część wykonywanego na zlecenie człowieka zadania, np. budowy kościoła, grobli,mostu. Na wielu głazach odnaleźć można odciski i pęknięcia interpretowane jako ślady po diabelskichpazurach, palcach olbrzymów, czy ślady po uderzeniu diabelskiego bicza. Głównym celem projektujest odtworzenie mitycznej perspektywy wartościowania eratyków i ich roli w kształtowaniuwyobrażeń o krajobrazie naturalnym oraz wpływie na tworzenie specyficznych motywówwierzeniowych występujących na obszarze ostatniego zlodowacenia, które obejmowało Północną Polskę. Pozwoli to wyodrębnić mitologemy wierzeniowe korelujące ze zdarzeniami geologicznymi schyłkowego okresu ostatniego zlodowacenia lub pierwiastki wiedzy lokalnej i „intuicji prelogicznej". Podjęta zostanie analiza tych korelatów w perspektywie długiego trwania mitologemów wierzeniowych, a także analiza zjawiska konwergencji i/lub migracji motywów odnoszących się doeratyków z uwzględnieniem specyfiki regionalnej i wpływu determinizmu przyrodniczego na motywywierzeniowe. Dzięki temu będzie można podjąć próbę weryfikacji źródeł motywów wierzeniowychzachowanych w XIX-wiecznej kulturze tradycyjnej, a także dookreślić liminalny status eratykówbędących częścią dziedzictwa geokulturowego. Ustalenia te mogą mieć ogromne znaczenie dlarozwoju badań niejednoznacznych relacji pomiędzy człowiekiem a obiektami geologicznymi –środowiskiem naturalnym. Realizacja następujących celów szczegółowych ułatwi osiągnięcie celuzamierzonego w projekcie: identyfikacja geostanowisk eratyków na obszarze ostatniegozlodowacenia; wybór geostanowisk do terenowych badań etnograficznych; identyfikacja narracjipodaniowych odnoszących się do geostanowisk badanego obszaru na podstawie źródełetnograficznych z XIX i początku XX wieku; identyfikacja stanowisk kultowych z eratykami;identyfikacja dynamiki percepcji eratyków w poszczególnych regionach i subregionachetnograficznych w Polsce Północnej; identyfikacja procesów geologicznych i geomorfologicznych odpowiadających za wytworzenie „nadprzyrodzonych" mikroform na głazach; analiza zjawiskakonwergencji i migracji motywów geomitologicznych charakterystycznych dla obszarów młodoglacjalnych. Proponowany projekt jest pionierskim przedsięwzięciem mającym na celuidentyfikację geokulturowych wartości eratyków w krajobrazaie młodoglacjalnym w perspektywieantropologicznej, geologicznej i geomorfologicznej ze szczególnym uwzględnieniem narracji wierzeniowych, wiedzy lokalnej i podań lokalnych. Nowatorskość projektu polega nainterdyscyplinarnym podejściu do tematu obiektów geokulturowych jakimi są eratyki przezantropologa kulturowego i geomorfologa. Takie kompleksowe ujęcie badań procesu mityzacji głazów narzutowych nie było dotąd prowadzone na szerszą skalę. Zaplanowane w projekcie terenowe badania etnograficzne, jak również interpretacje folklorystycznych materiałów źródłowych pozwoli na całościowe ujęcie problematyki głazów narzutowych uwzględniające złozoność interakcjigeologiczno-kulturowych. Interdyscyplinarne podejście do badań ujawni specyfikę relacji geologiczno-kulturowych i pozwoli na ich opisanie z perspektywy długoterminowych oddziaływań iinterakcji pomiędzy człowiekiem i środowiskiem.

Publikacje

Artykuły od 2013 roku

- Juśkiewicz Włodzimierz, *Jaszewski Jakub*, Brykała Dariusz, Piotrowski Robert, *Alexander K.M.*, *Juśkiewicz Kacper*: Supernatural beings of Pomerania: postmodern mapping of folkloristic sources. - Journal of Maps 2025, 21, 1 - s. 2434015.
- Piotrowski Robert: Fenomen geologiczny i kulturowy. Transgresyjny status głazów narzutowych. - Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 2025, 15 - s. 33-40.
- Piotrowski Robert: Crisis materials and local resilience: Environmental determinants of building practices in nineteenth- and twentieth-century Rural Poland. - Environment and History 2025, 31, 4 - s. 448-456.
- Piotrowski Robert, Mosakowski Zachariasz, *Prarat Maciej*, *Bartz Wojciech*: The life and death of windmills in central Poland: Between lost heritage and the heritage of memory. - Muzeológia a kultúrne dedičstvo 2024, 12, 2 - s. 5-25.
- Piotrowski Robert, *Wróblewska Violetta*: “Memory of stones”. The motif of millstones production from erratic boulders in folk narrations from northern Germany and Poland: between a memory of craft and an object of memory. - Fabula 2024, 65, 3-4 - s. 334-355.

Abstrakty, recenzje, notatki

- Mosakowski Zachariasz, Piotrowski Robert: Geomythologies in an Interdisciplinary Perspective. - The International Society for Folk Narrative Research. Newsletter 2024, 12 - s. 34-37.
- Piotrowski Robert: The Heritage of Frost Giants: from the Geomythologies to the Cultural Geomorphology of Erratic Boulders in the Young Glacial Area of Poland. - The International Society for Folk Narrative Research. Newsletter 2024, 12 - s. 54-56.
- Piotrowski Robert: Obiekt geologiczny i fenomen kulturowy. Transgresyjny status głazów narzutowych. [w]: Materiały konferencyjne Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej "Kamień w architekturze wernakularnej i ekspozycjach muzealnych. Pomiędzy geomorfologią kulturową a problemami konserwatorskimi". Red. Ewa Rutkowska-Wilbik, Robert Piotrowski, Dariusz Krześniak. Toruń: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk, 2024 - 1 s.

Prace pod redakcją naukową

- Piotrowski Robert, *Krześniak Dariusz*, *Rutkowska-Wilbik Ewa* (red.): Kamień w architekturze wernakularnej i ekspozycjach muzealnych. Pomiędzy geomorfologią kulturową a problemami konserwatorskimi. Sierpc: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk, 2024 - 28 s.